

VÓKÓ GYÖRGY*

Nyomon követhetőség a büntető-végrehajtási jogban, különös tekintettel a belgiumi tapasztalatokra

A humanista filozófia, a minden ember számára elismert alapjogok és szabadságok áthatotta modern társadalmainkban a börtönbe zárás, mint ellenőrzési intézkedés, fokozatosan a represszió másfajta jövőképeknek adja át a helyét: a nyomon követhetőségnek.¹

A nyomon követhetőség akarása többek között a francia, a belga és a magyar (reintegrációs őrizet) büntetés-végrehajtási (továbbiakban: bv.) jogban is felismerhető. Belgiumban – ahol a legmesszebbmenőkig mentek el – a három évnél rövidebb büntetéseket illetően a 2013. március 12-én kiadott miniszteri körlevél világosan kifejezi az elektronikus felügyelet eszközének privilegizálására irányuló akaratot. Az elektronikus felügyelet és a próbára bocsátás (bizonyos feltételek megtartásának ellenőrzése) hamarosan talán már önálló büntetés lesz. Ugyanilyen értelemben a három évnél hosszabb büntetéseket illetően a legtöbb büntetés-végrehajtási bíróság azt igényli, hogy a feltételes szabadon bocsátás megadása előtt a fogvatartottak elektronikus felügyelet intézkedéssel kezdjenek, amit a feltételes szabadon bocsátásban részesítés átmeneti és előzetes intézkedésének tekintenek. Ezen kívül, a 2013. március 17-i törvény érezhetően keményítette a feltételes szabadon bocsátás megadásának és végrehajtásának a feltételeit. Végül a nyomon követhetőség a tartózkodási jogosultsággal nem rendelkező elítéltek helyzete miatt is fontos, miután nem szabadságvesztés büntetésre ítélték, lehetetlen, hogy különböző büntetési módokat jussanak. Az ország területén nincs állandó lakóhelyük, túlságosan nagy az ellenőrzés megkerülésének veszélye.

A „nyomon követhetőség” elgondolása azonban nem választható le „a felelősség tudatosítása”-nak fogalmáról. Mindenekelőtt a szabadságvesztés legtöbb alternatív intézkedéséhez hasonlóan, amelyeket büntetőbíróságok szabnak ki, a büntetések végrehajtási módjait az elítéltek el kell fogadnia, sőt, kérnie kell, mivel azok önkéntes és tevékeny közreműködését igénylik. Továbbá, ezekhez a végrehajtási módokhoz olyan feltételek kapcsolódnak, amelyeket az elítéltek elfogadott, és ezért meg kell tartania. A feltételek az elkövető (re)szocializálását célozzák (az alkohol-, vagy kábítószer-fogyasztás mellőzése,

* professor emeritus, Pázmány Péter Katolikus Egyetem

¹ LE MONDE: „Une autre philosophie de la peine”/Másfajta büntetési filozófia. 2013. november 9. 5. p.

bizonyos helyszínek, vagy régi bűntársak látogatásának tilalma, szállás találása, munkahely léte stb.). Magyarországon ez már a múlt században fő szemponttá vált.

E fejlemények ellenére a szabadságvesztés marad továbbra is a referencia (leggyakoribb) büntetés. Ezt bizonyítja az általános megnevezésként használt „szabadságelvonó büntetés alternatívái” kifejezés is, amely egészében jelöli az összes börtönön kívüli szankciót.

Tagadhatatlan, hogy a „büntetés-végrehajtás” és a „biztonság” egymástól elválaszthatatlan. Ebből kiindulva a börtönbüntetéshez való viszonyunk az, amit át kell értékelnünk. Legyen szó akár a visszaesés elleni hatékony küzdelemről, vagy az elítéltek társadalomba való visszailleszkedésének biztosításáról, számos vizsgálat azt bizonyította, hogy a megfelelő környezeti és támogatási rendszer nélkül ez a két célkitűzés nem érhető el. Ezzel szemben a börtönbüntetés valamennyi alternatívája, amely utánkövetést ír elő, és támogatást biztosít az elítélt társadalomba való visszailleszkedéséhez, képes a bűnisméltés veszélyét mérsékelni.

A próbára bocsátás is végeredményben egy sorozat bíró által felügyelt biztonsági intézkedésből tevődik össze. Egy francia számára a büntetésnek ez a felfogása nehezen fogadható el: a Francia Köztársaság erkölcsi közösség, a büntetésnek minden esetben kötelezően jelképes megtorló dimenzióval kell rendelkeznie.²

Európa sok országában túlszűfoltak a börtönök, még ha emiatt nincs is ellenük annyi panasz, mint Magyarországon. A hasonló nagyságú Belgiummal kapcsolatban a Kínzás Elleni Bizottság 2014. január 3-i záró észrevételeiben kijelentette a következőket: „a Bizottságot nyugtalanítja az a tény, hogy egyes fogva tartási központokban a túlszűfoltóság 50%-nál is nagyobb, ami a fogvatartottak egymás közötti erőszakos cselekményeit, és azt okozza, hogy az őrszemélyzet gyakran alkalmaz erőszakot. A Bizottságot nyugtalanítja továbbá a rossz higiéniai körülmények, az egészségügyi ellátáshoz való elégtelen hozzáférés, és több fogva tartási helyszínen az egészségügyi személyzet hiánya, a fogvatartottak terheltek és elítéltek szerinti különválasztásának, illetőleg a felnőttek és a fiatalok elkülönítésének a hiánya; sajnálatát fejezi ki, mert a rossz munkakörülmények sztrájkokra késztették a büntetés-végrehajtás személyi állományát, amelyek negatívan befolyásolták a fogva tartási körülményeket (11., 12., 13. és 16. bekezdések)”.³

Az Európai Büntetés-végrehajtási Tájékoztató Füzet, amely különböző országok börtönnépességének állapotáról ad képet, feltárja, hogy a belga börtönnépesség-sűrűség és a jelenlegi magyar szinte azonos (100 férőhelyre 127,2 fogvatartott jut).⁴

2012-ben a büntetéseiket börtönben töltő elítéltek alkotják azt a kategóriát, amely évente a növekedést mutatja, vagyis 8%-ot.

2012-ben az I.N.C.C. (Nemzeti Kriminológiai és Kriminológiai Intézet) kiemelte, hogy a szabadultak száma minden évben alacsonyabb, mint az adott évet megelőző évben.⁵

² LE MONDE: „Une autre philosophie de la peine”/Másfajta büntetési filozófia. 2013. november 9. 5. p.

³ A Kínzás Elleni Bizottság, Záró-észrevételek Belgium harmadik időszakos jelentésére, CAT/C/BEL/Q/3. Belgium, 2014. január 3. 5. p.

⁴ Európa Tanács, Annual Penal Statistics / Éves Büntető Statisztikai Adatok, Space I. 2011. évi felmérés, Strasbourg, 2013. május 3., http://www3.unil.ch/wpmulspace/files/2013/05/SPECE-I_2011_English.pdf, 41. p.

⁵ A Nemzeti Kriminológiai és Kriminológiai Intézet kutatási jelentése, „Réincarcération après libération” / „Ismételt börtönbe jutás, szabadulás után”, 2012. http://nicc.fgov.be/upload/files/Overhet-NICC/2012_Robert_Résumé_rapport_réincarcération.pdf.

A „rövid szabadságvesztés büntetés” fogalmának nincs sehol egységes törvényi meghatározása. A nemzetközi gyakorlat a rövid időtartamú börtönbüntetéseket általában a hat hónapnál rövidebb, vagy hat hónap végrehajtandó szabadságvesztéseként határozza meg. A Francia Együttműködési Bizottság a rövid időtartamú büntetés küszöbét egy évben határozza meg, és megállapítja, hogy 2010-ben a francia fogvatartottak 35,1%-a rövid időtartamú szabadságvesztés büntetést töltött, miközben az európai átlag 16,4% volt⁶. Belgiumban a 2014. január 10-i 1816. számú körlevél, amely elrendelte valamennyi négy hónapnál hosszabb szabadságvesztés büntetés végrehajtását, vélhetően 4 hónapban határozza meg ezt a küszöböt, vagyis sokkal alacsonyabban, mint a többi, nemzetközi és az európai viszonyítási értékek.

Jóllehet régi keletű a büntetőpolitikának a rövid büntetések miatti problémája, még most is időszerű.

Az elítéltek számára káros következmények közül a következők emelhetők ki:

- szakítás a külvilággal (hivatás, lakásbérlet stb.), amely a fogvatartott számára hátrányos helyzetet teremt a börtönből való szabadulásakor;
- a társadalmi és a családi kapcsolatok sérülése, mind mennyiségi, mind pedig minőségi téren;
- stigmatizáció, a „bűnöző”-kénti megbélyegzés erősödése, és a bűnügyi nyilvántartásba való bekerülés;
- a túlságosan rövid börtönben töltött idő a fogvatartottat nem készíteti igazán gondolkodásra, vagy bármilyen utánkövetésének kialakítására, és a „sharp short shock” / „heves, rövid megrázkódtatás” technika kevésbé hatékonynak bizonyul;
- kapcsolatok kialakulása, vagy megerősödése a bűnözők világával;
- alkalmazkodás a börtön mikrokozmoszához, a rá jellemző, és a börtönön kívül igen másfajta jelrendszerrel és értékrenddel;
- a túlzott kábítószer-, vagy gyógyszerfogyasztás megnövekedett veszélye;
- a „börtöntrauma”, az elítélt testi, vagy pszichológiai állapotának leromlása, különösen a rossz fogva tartási körülmények miatt.

A rövid szabadságvesztés büntetések alkalmazásának magára a büntető igazságszolgáltatási rendszerre gyakorolt hatásai között tarthatjuk számon:

- a büntető igazságszolgáltatási rendszer gyengülését, amely olyan büntetéseket rendel, amelyeket ezután nem hajtanak végre;
- annak a veszélye, hogy miután a bíróságok tisztában vannak a rövid idejű büntetések végre nem hajtásával, szigorúbb büntetéseket fognak kiszabni;
- annak a veszélye, hogy ugyanezen bíróságok „jelképes” és „példás” ítéleteket fognak kiszabni, „a szankcionált magatartás súlyosságának hangsúlyozására, miközben arra számítanak, hogy a kiszabott büntetés végre nem hajtása lehetővé teszi, hogy az elítélt megússza a büntetés súlyos következményeit”; mindezt a szabadságvesztés helyett alternatív büntetés választásának kárára;

⁶ Az Együttműködési Értekezlet közmegegyezési bizottságának (jury de consensus) jelentése: „Pour une nouvelle politique publique de prévention de la récidive – Principes d’action et méthodes” / „A bűnismétlés megelőzésének új közpolitikájáért – Cselekvési elvek és módszerek”, Párizs, 2013. február 20., <http://conference-consensus.justice.gouv.fr/wp-content/uploads/2013/01/fiche-6-peines-privatives-de-liberte.pdf>. 156. p.

- a hatalommegosztás elvének aláásása, amennyiben a végrehajtó hatalom dönt bírói határozat végre nem hajtásáról,
- a büntetlenség érzésének kialakulása mind az elkövetőkben, mind pedig a sértettekben;
- a fogvatartottak magas fluktuációja, ami általánosan elnehezíti a fogvatartás megnevezését.

Egy Hollandiában elvégzett vizsgálatnak az volt a célja, hogy összehasonlítsa a legfeljebb hat hónap szabadságvesztésre ítélt, első alkalommal büntetés-végrehajtási intézetbe került személyek, és az első alkalommal közérdekű munkát végző személyek bűnismétlési mutatóit. A vizsgálat feltárta, hogy a bűnismétlés mutatója sokkal alacsonyabb a közérdekű munkát végző személyek esetében.⁷

A mutatók gondolkodásra készítettek Európa bűnügyi szakembereit. A hozzánk hasonló lélekszámú Belgium egyedüli olyan nyugat-európai ország, amelynek nincsenek országos számadatai a bűnismétlésről.

2012-ben a Nemzeti Kriminológiai és Kriminológiai Intézet jelentést tett közzé a „börtönbe való visszatérés”-ről. Az ismételt börtönbe jutás azonban nem szükségszerűen áll kapcsolatban újabb bűncselekmény elkövetésével. Következménye lehet például a feltételes szabadon bocsátás visszavonásának.⁸

A jelentés több érdekes megállapításra világít rá, így arra is, hogy

- az elektronikus felügyelet alá helyezési időszak után szabadultak kevesebb esetben jutnak vissza a büntetés-végrehajtáshoz, mint azok, akik börtönidőszak után közvetlenül szabadultak.

Az Európa Tanács több ajánlást bocsátott ki az államok arra biztosítása végett, hogy ne alkalmazzanak rövid idejű szabadságvesztés büntetéseket. Így például az 1992. október 19-i (92)17. ajánlás felkéri a tagállamokat, fogadjanak el a szabadságvesztés büntetések, „különösen pedig a rövid szabadságvesztés büntetések” kiszabhatóságát korlátozó törvényi rendelkezéseket, továbbá az 1999. szeptember 30-i (99)22. ajánlást, amelyben felkéri a tagállamokat, hogy „törekedjenek a hosszú idejű büntetések alkalmazásának csökkentésére, amelyek erősen igénybe veszik a büntetés-végrehajtási rendszert, és a rövid idejű szabadságvesztés büntetések helyett közösségben alkalmazott büntetéseket és intézkedéseket szabjanak ki”.

Az okok, amelyek miatt a bírúk kiszabnak rövid idejű büntetéseket, a következők:

- a rövid idejű szabadságvesztés büntetés alkalmazása lehetővé teszi a vizsgálati fogságban töltött idő „lefedése”-t;
- lehetővé teszi a hosszabb büntetés kiszabásának elkerülését;

⁷ H.WERMINCK, A. BLOKLAND és mások: „Comparing the effect of community service and short-term imprisonment on recidivism: a matched samples approach” / A közérdekű munka és a rövid börtönbüntetés bűnismétlésre gyakorolt hatásának összehasonlítása: páronkénti mintás módszer”. *Journal of Experimental Criminology*, 2010., Vol. 6. 325–349. pp.

⁸ Lásd a Nemzeti Kriminológiai és Kriminológiai Intézet kutatási jelentését. „Réincarcération après libération” / „Visszatérés a börtönbe, szabadulás után”. 2012.

- a bíró számára alternatívák hiánya, aki olyan visszaesővel találja szemben magát, aki már nem felel meg a büntetés kiszabása és végrehajtása felfüggesztési feltételeinek, és aki már részesült önálló büntetesként közérdekű munkára kötelezésben;
- egyes specifikus bűncselekményekre a szabadságvesztés lenne a „szokásos, normális büntetés”. Ez az elképzelés annyira mélyen beivódott a gondolkodásmódokba, hogy „igen gyakran felfoghatatlan lenne, ha nem azt szabnák ki”,
- a börtönbüntetésnek jelképes dimenziója van, amely cselekményének súlyosságára emlékezteti az elítéltet,
- az észszerű határidő túllépése a törvényi minimumnál alacsonyabb büntetés kiszabásához vezethet;
- azok az információk, amelyekkel a bíró az ítélelhozatalkor rendelkezik, meghatározók az ítélet szempontjából, amelyet ki fog szabni.

Az útkeresés során eljutottak a törvényi szabályozásig. Belgiumban a 2006. május 17-i törvény 22. és 23. szakaszai kimondják, hogy a 3 évre, vagy annál rövidebb büntetésre ítélt személyek számára az elektronikus felügyelet megadása a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozik, de ezek a szakaszok még nem léptek hatályba.

Ezt a területet ezért a 2013. július 17-i ET/SE-2. számú miniszteri körlevél rendezi, amely szabadságvesztés büntetés végrehajtási módozataként szabályozza az elektronikus felügyeletet, amikor a végrehajtás alatt lévő összes büntetés nem haladja meg a három év szabadságvesztést. A körlevél bevezetőjében kimondja, hogy az elektronikus felügyeletnek főszabálynak kell lennie az olyan szabadságvesztés büntetések végrehajtásában, amelyek végrehajtandó része három évnél nem több.⁹

A 2013. július 17-i körlevél az Elektronikus Felügyelet Nemzeti Központjának (Centre national de surveillance électronique, C.N.S.E.) mérlegelésére bizza az eszköz kiválasztását.

A C.N.S.E. előnyben részesíti a „voice”/hang rendszer alkalmazását a nagyon rövid (egy hónapnál rövidebb) elektronikus felügyeleti időszakokra.

A hangfelismerő rendszer számítógép segítségével hívja az ellenőrzött személyt. A számítógép (véletlenszerűen) számkombinációt ad ki, amelyet az érintettnek el kell ismételnie. Az eljárás lehetővé teszi hangjának azonosítását és annak ellenőrzését, hogy az általa kimondott számkombináció helyes-e. A felügyelet alatt álló személyt felhívják hangrögzítésre, és hangját számítógép elemzi. Az érintettre vonatkozó koordinátákat és rezsimet azután kódjelekkel beírják a számítógépbe.

A 2012. augusztus 28-i miniszteri körlevél kiegészítette ezt az első körlevelet, és hangfelismerés melletti, úgynevezett „voice” házi őrizet rendszert állított fel, amelyet a 8 hónapot meg nem haladó szabadságvesztés büntetésekre alkalmaznak. A körlevél előírja, hogy a „voice” rendszer nem alkalmazható azokra az elítéltekre, akiknek ideiglenes szabadon bocsátását a D.G.D. (a Fogvatartási Főigazgatóság) hatáskörébe utalták, és azokra az elítéltekre sem, akik nem járulnak hozzá büntetésük házi őrizet formájában történő végrehajtásához.

⁹ A leggyakoribb szabadulási mód a vizsgálati fogság végén történő szabadon bocsátás, amelyet 2012-ben a 13.855 szabadulás közül 7.901 esetben alkalmaztak: Szövetségi Igazságügyi Minisztérium, a Büntetés-végrehajtási Intézetek Főigazgatósága, „Éves jelentés”. 2012. 109. p.

A hívásokat véletlenszerűen programozzák, olyannyira, hogy az elítéltet bármilyen időpontban hívhatják. Olyan típusú mondatokat többször, folyamatosan kell ismételni, mint például – az oroszlan a dzsungel állatainak királya –, jóllehet, mások is lehetnek a lakásában. Ebben a tekintetben az elektronikus karperec kevésbé tolaakodó: az eszköz ott van, de kevésbé van jelen az elítélt életében.

Az elektronikus karperec formájú elektronikus felügyeletet a három év, vagy annál rövidebb időtartamú büntetésekre alkalmazzák.

Az elektronikus bokaperec rendszer abban áll, hogy az érintettnek karikát kell viselnie a bokája körül, amely lábperec rádiófrekvenciás kapcsolatban áll helyi adóvevővel. Amennyiben a karika jelenlétét az előre meghatározott övezeten kívül szűri ki, az adóvevő egy telefon útján vészjelzést bocsát ki. Ugyanez a jelenség történik, amikor az érintett eltávolítja az eszközt. Az ellenőrzési időpontokat az adminisztráció határozza meg.

Amikor nem tartja meg az időbeosztást, a készülék riaszt, és az Elektronikus Felügyelet Nemzeti Központja, az esettől függően, értesíti a büntetés-végrehajtási intézet igazgatóját vagy az igazságügyi hivatalt.

Az elektronikus felügyelet csak az elítélt előzetes hozzájárulásának megszerzésével lehetséges, akinek abban a helyzetben kell lennie, hogy az intézkedés végrehajtására alkalmas állandó tartózkodási helyet (a villamoshálózatra csatlakozott, zárt térség), továbbá olyan telefonszámot ajánljon fel, amelyen elérhető. Ha az elítélt nem azon a címen lakik, mint ahol az elektronikus felügyelet megvalósul, az intézet igazgatójának meg kell bizonyosodnia az ezen a címen állandó lakótárs hozzájárulásáról.

Az elítélt ideiglenes standard időbeosztása délelőtt 8 óra és 12 óra között hagy számára szabadidőt. Amikor azonban már kitűzték az aktiválás időpontját, az elítéltnak a lehető legrövidebb időn belül értesítenie kell a Nemzeti Elektronikus Felügyeleti Központot elfoglaltságáról (munkavégzés, képzés és más tevékenységek) a helyzetéhez igazított időbeosztás meghatározása végett. A második hónaptól kezdve az érintettet havi 36 óra büntetés-végrehajtási szabadságban részesítik.

A szabályok megsértése az elítélt rendreutasítását vonja maga után. A harmadik meg nem tartáskor a késések időtartama levonásra kerül az elítélt számára adott szabadidőből. Ha a helyzet hosszan eltart, a Nemzeti Elektronikus Felügyeleti Központ Igazgatója jelentést küld a börtönigazgatónak, aki az intézkedés meghosszabbításáról, vagy akár annak visszavonásáról is dönthet.

Több órás késés, vagy az intézkedés végrehajtása alóli nyilvánvaló kibúvás esetén, a Nemzeti Elektronikus Felügyeleti Központ igazgatója jelzést küld az elítéltről a rendőrségnek, és tájékoztatja a büntetés-végrehajtási intézet igazgatóját, aki dönthet az intézkedés meghosszabbításáról, vagy visszavonásáról.

Ha az újabb elítélés folytán az elítélt a három évet meghaladó szabadságvesztés büntetésre ítélték kategóriájába lép át, az elektronikus felügyelet intézkedés megszűnik, és az elítéltnak be kell vonulnia a börtönbe, és jövője a büntetés-végrehajtási bíróságtól függ.

Ha újabb elítélése ellenére, az elítélt a három év, vagy annál rövidebb szabadságvesztésre büntetettek kategóriában marad, a büntetés-végrehajtási intézet igazgatója beidézi a börtönbe, és tájékoztatja új helyzetéről. Az elektronikus felügyelet intézkedése meghosszabbodik az ideiglenes szabadon bocsátásra való jogosultság új időpontjáig.

Csupán 1.545 elítélt tölti három év, vagy annál rövidebb büntetés(ei)ét elektronikus felügyelet alatt.

A „progresszivitás” megkerülhetetlen filozófiává vált a büntetés-végrehajtási jogban. A fogvatartottnak „lépésről lépésre” kell előre haladnia a társadalomba való újbóli beilleszkedés során, olyannyira, hogy feltételes szabadon bocsátása előtt az elektronikus felügyelet alá kerülése követelmény, amire egyre gyakrabban kerül sor.

Amikor fogvatartott munkáltatói igazolást mutat be arról, hogy alkalmazni fogják szabaduláskor, szigorú ellenőrzéseket folytatnak le. Számos munkaadó, aki „belement abba a szívességbe”, hogy fogvatartottat segítsen a társadalmi beilleszkedésben, most már vonakodik ettől a segítségtől a tolakodó ellenőrzések elkerülése végett. A fogvatartottak többsége tehát szabadulását képzéssel kezdi, amely alatt nem tudja a megélhetését biztosítani.

Az igazságszolgáltatás alakulása és a büntetés-végrehajtási bíróság szerepének előterbe kerülése a rendszer újabb reformját hívta életre, amelyet a 2013. március 17-i törvények szentesítettek.

„A feltételes szabadságra bocsátás a XIX. században a fokozatos börtönrendszerben alakult ki. Alapgondolata – a progresszív börtönrendszerhez hasonlóan – az elítéltnak a társadalomba való fokozatos visszavezetése, a szabad életbe történő beilleszkedés elősegítése. (...) A feltételes szabadság a bíróság számára – a büntetés kiszabásához képest – korrekciós lehetőség, az elítélt számára pedig perspektívát nyújt, ugyanakkor átmenetet és próbatételt is jelent a reszocializáláshoz. Vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy a feltételes szabadság intézménye jobban elősegíti a visszaesés megelőzését, mint a büntetés teljes kitöltése. A feltételes szabadság lehetősége a büntetés-végrehajtás rendjének megtartására is ösztönzi az elítéltet.”¹⁰

A feltételes szabadon bocsátásra való jogosultság megszerzési küszöbének felemelése a szabadságvesztés büntetések nem rövidíthető időtartamának meghosszabbítását váltja ki.

Mivel a büntetés végrehajtásának valamennyi módozatát a feltételes szabadon bocsátásra való jogosultság megszerzésének időpontjához viszonyítják, ezek jogosultsági küszöbei is megváltoztak.

A 2013. március 17-i törvény eltörli a harminc év szabadságvesztésre ítéltet, és az életfogytiglanra ítéltet közötti különbségtételt, és büntetésükből tíz év helyett csak tizenöt év végrehajtása után engedélyezi a feltételes szabadulás megszerzését. Ténylegesen, a harminc évre ítéltet esetében az elítélés nem mérsékelhető része a büntetés egyharmada helyett annak felére emelkedett. Amikor a büntetőítélet bűnismétlést állapít meg, a jogosultság megszerzésének küszöbei még inkább emelkedtek; a harminc évre ítéltet esetében volt maximum tizenöt év, és az életfogytiglanra ítéltet esetében volt legfeljebb tizenhat év helyett a feltételes szabadon bocsátás kérelmezhetőségére vonatkozó jogosultsági küszöb huszonhárom évre emelkedett.

A visszaesést a jelenlegi belga rendszerben kétszeresen büntetik (először a büntetés kiszabásnál, azután pedig a büntetés végrehajtásakor); Magyarországon nem kétharmad rész, hanem háromnegyed rész letöltése után mehetnek feltételes szabadságra a visszaeső elítéltek.

A bűnismétlést egyébként sem veszik figyelembe az egy vagy több büntetésre ítélt azon elítéltek vonatkozásában, akiknél a végrehajtandó büntetésrész nem haladja meg a három évet.

¹⁰ NAGY FERENC: *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, 2001. Korona Kiadó. 365. p.

Szembemegy a nemzetközi előírásokkal, különösen az Európa Tanács azon ajánlásával, amely szerint kívánatos, hogy az illetékes hatóságok megindítsák a szükséges eljárást a feltételes szabadon bocsátásról szóló határozat haladéktalan meghozataláért, amikor a fogvatartott letöltötte a megkövetelt legkisebb időtartamot.¹¹

Bebizonyosodott, hogy az új rendelkezések a börtönnépesség nagy része szabadságvesztési időtartamának érezhető meghosszabbodásának veszélyét keltik, jóllehet, számos vizsgálat az elhúzódnak kontraproduktív hatásait tárja fel.

Előrelátható következmény, hogy a fogvatartottak nagy része inkább letölti teljes büntetését, mintsem hogy a büntetés teljes kitöltése előtt néhány hónappal korábban szabaduljon annak fejében, hogy egészen tíz évig terjedő időtartamban egy sor szigorú feltételt kelljen megtartania. Márpedig „a büntetésüket teljesen kitöltő elítéltek számának növekedésével, a börtönből ténylegesen társadalmi beilleszkedési terv nélkül, külső támogatás nélkül, az igazságügyi hatóságok ellenőrzése nélkül, és a külvilág nehézségeivel való megküzdéshez elégséges források nélkül, hosszú elszigeteltség és deszocializáció után szabaduló személyek száma az, amely igazán nő”¹².

A bűnismétlő elítélteknek büntetésük kétharmadát kell kitölteniük, mielőtt feltételes szabadon bocsátásra igényt tarthatnának. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy főszbályként csak akkor részesülnek abban, miután büntetésük háromnegyedét kitöltötték.

Az új rendelkezések kimondják, hogy a visszaesőként harminc év fegyházbüntetésre ítélt személynek huszonhárom évet kell fogva tartásban töltenie, mielőtt jogosulttá válik a feltételes szabadon bocsátásra. Felmerül tehát a kérdés, hogy milyen reális esélyei vannak a társadalmi beilleszkedésre az olyan személynek, aki harminc éven át deszocializálódott.

A börtönök túlszűfoltóságának problémája Belgiumban nem új keletű, és számtalanszor bírálta a Kínzás, az embertelen vagy megalázó büntetések és bánásmód megelőzésére létrejött európai bizottság (CPT).

A 2012. április 23–27. közötti látogatásról, a 76. bekezdés tartalmazza (www.cpt.coe.int): „A börtönök zsűfoltósága nem csupán méltatlan fogva tartási körülményekkel jár, ahol erőszakkal keveredik a fogva tartás promiszkuitása, de bizonyos alapjogaiktól is megfosztja a fogvatartottakat. Ezen kívül a börtönök túlszűfoltósága jelentősen akadályozza a büntetés hatékonyságát és a bűnismétlés megelőzését. A börtönlét romboló hatásai jelentősen megnöttek, és a szabadulásra, valamint a társadalomba való újbóli beilleszkedésre történő felkészülés súlyosan veszélybe került. A felügyelők és a büntetés-végrehajtási személyzet megfigyelő munkája általában bajban van, az egészségügyi ellátásokhoz és kezelésekhöz jutást is érinti, de minden másfajta tevékenységet is (munkáltatás, képzés, sport, kultúra), a külvilággal való kapcsolattartásról nem is beszélve. A börtönök túlszűfoltóságának megelőzése tehát része az alapjogokat tiszteletben tartó büntetőjogi büntetés, és a hatékony szankcionálás kettős céljának.”

A túlszűfoltóság ugyanis az egész büntetés-végrehajtási rendszer teljes leblokkolását is magával hozza. A belső pszicho-szociális szolgálatok ismét abba a helyzetbe kerültek, hogy nem képesek kezelni a jelentéseknek azt a tömegét, amelyeket el kell készíten-

¹¹ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának (2003) 22. ajánlása a Tagállamokhoz a feltételes szabadon bocsátásról, elfogadta 2003. szeptember 24-én, 17. pont.

¹² C. HOFFMANN: „*Le tribunal de l'application des peines: enjeux et perspectives*”/”A büntetés-végrehajtási bíróság: téték és kilátások”. Limal, Anthemis, 2013. 206.p.

niük; az elégséges személyi állomány hiánya akadályozza a külső szociális szolgálatokat abban, hogy találkozzanak az elítéltekkel, akik nem jutnak már megkezdett pszichológiai gondozás folytatásához, vagy szociális életvezetési irányításhoz, ami képzéshez, vagy munkahelyhez juttathatná őket.

Egy 2011-ben elvégzett kutatás kimutatta, hogy a teljes idővel szabadult elítéltek ismételt elítélésének veszélye 1,6-szor nagyobb, mint azoké, akik feltételes szabadon bocsátásban részesültek; az ismételt szabadságvesztésre ítélet veszélye kétszer nagyobb.¹³

A feltételes szabadon bocsátást illetően az igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás összes szereplője egyöntetűen elismeri hatékonyságát a bűnismétlési mutató csökkentésében.

Két fejlemény mutatja, hogy egyébként a belga büntetés-végrehajtási jog, valamint a büntető anyagi jog a nyomon követhetőség irányába indult el: ez a két fejlemény az elektronikus felügyelet alkalmazási eseteinek megsokszorozódását és a büntetések bővítését hozza magával.

Az 1997-ben még kísérletként indult elektronikus felügyelet 2011. óta igénybe vételét használatainak fejlődése és diverzifikálása jellemzi.¹⁴ Jelenleg három környezetben alkalmazzák:

- a vizsgálati fogság végrehajtási módozataként,
- a három év, vagy annál rövidebb idejű büntetések végrehajtási módozataként,
- a három évnél hosszabb büntetések végrehajtási módozataként.

Az elektronikus felügyelet önálló büntetéssé tételére vonatkozó törvényjavaslat vizsgálata most van folyamatban.

A használatoknak ez a bővülése szükségszerűen az elektronikus felügyelet alá helyezett személyek számának növekedésével jár. 2004. március 1-jén 278 elítélt volt elektronikus felügyelet alá helyezve. Ez a szám 4 év alatt négyszeresére emelkedett, és 928-ra nőtt 2010. március 1-jére.¹⁵ 2014. január 21-én az aktív elektronikus felügyelet alatt lévő összes népesség száma 1.686 elítéltre emelkedett, amely számhoz hozzá kell adni azt a 2.122 elítéltet is, akiknek az elektronikus felügyeletre várva, büntetésük végrehajtását felfüggesztették. Összesen nem kevesebb, mint 3.808 személyt érint.

Az elektronikus felügyelet alatti vizsgálati fogsághoz ugyanazok a jogok társulnak, mint a büntetés-végrehajtási környezetben végrehajtott előzetes letartóztatással járók (egy nap elektronikus felügyelet alatti vizsgálati fogság = egy nap fogva tartás).

Az engedélyezett tartózkodási hely elhagyások a következők: a bírósági eljárás keretében szükséges eltávozások, ide értve a rendőrségre járást is; sürgős orvosi ellátás céljából történő eltávozások, és vis major miatti eltávozások.

A törvényjavaslat az elektronikus felügyelet előnyeit a következőképpen emeli ki:

¹³ A.KENSEY ÉS A.BENAOUDA: „Les risques de récidive des sortans de prison. Une nouvelle évaluation” / „A börtönből szabadulók bűnismétlési kockázatai”, Cahiers d'études pénitentiaires et criminologiques/Büntetés-végrehajtási és kriminológiai tanulmányok füzetek. 2011. május, www.justice.gouv.fr.

¹⁴ M.-S. DEVRESSE ÉS D. KAMINSKI: „Surveillance électronique des justiciables, sur le métier cent fois l'ouvrage” / „Az igazságszolgáltatás látókörébe kerültek elektronikus felügyelete, a gyakorlat teszi a mestert”. A. D.L. 2013/2. 227. p.

¹⁵ A.MOUTON: „Vers une diversification des usages de la surveillance électronique?” / „Az elektronikus felügyelet alkalmazásainak diverzifikálása felé? J.D.J. 311. szám 2012. 1. szám. 227. p.

A 2011. január 17-i belga törvényjavaslat szerint az elítélt személy hollétét továbbra is ellenőrzik; az elítélt megtartja kapcsolatát a családjával, és elkerülhetők a börtönbüntetés deszocializáló hatásai. A végrehajtási módozatokban még az is elképzelhető, hogy az elítélt tovább dolgozzon, kártalanítsa a sértetteket, és megtérítse a károkat.

A Büntető Törvénykönyv módosítását célozza a szankcióknak az elektronikus felügyelettel való kiegészítése, a szabadságvesztés és a közérdekű munka büntetés mellett.

Nem lehetne kiszabni, ha a cselekményt kiskorúak sérelmére, vagy kiskorúak segítségével követték el.

A bíróság csak akkor szabhatja ki, ha a terhelt vagy képviselője a tárgyaláson jelen van, vagy személyesen, vagy ügyvédje révén hozzájárulását adta.

Az önálló elektronikus felügyelet büntetést a pártfogó felügyeleti bizottság ellenőrzi, az igazságügyi hivatalok munkatársa által készített jelentések alapján. Az elektronikus felügyelet teljes, vagy részleges végre nem hajtása esetén a bizottság beidézi az elítéltet, és adott esetben rövid, vagy indokolással ellátott jelentést készít helyettesítő büntetés alkalmazásáról. Ezt a jelentést végül megküldik az ügyésznek, aki dönt az elítélő határozatban rendelt helyettesítő büntetés végrehajtásának foganatba vételéről.

A belga Nemzeti Kriminalisztikai és Kriminológiai Intézet készített áttekintő tanulmányt az elektronikus felügyelet témájáról. Eszerint az elektronikusan felügyelt lakóhely-kijelölési rendszer elfogadása költséges technikai berendezések választását és személytelen ellenőrzési formákat jelent, és nem emberi vonatkozású befektetéseket. A büntetőpolitikai szolgálat úgy véli, hogy az elektronikusan felügyelt lakóhely-kijelölés több alapvető akadályba is ütközik: veszélyezteti az emberi méltóság és a magánélet védelmének bizonyos mellőzhetetlen követelményeit (növekvő társadalmi ellenőrzés olyan intézkedések bevezetésével, amelyek a magánéletbe való beavatkozás veszélyét hordozzák).

Előnye a büntetés-végrehajtásban lévő népesség számának csökkentése, az elítélt kapcsolata nem szakad meg a környezetével, a bűnismétlési mutató jelentős csökkenése.

Az elektronikus felügyeletnek ugyanakkor káros pszichológiai hatásai is lehetnek, mert az egész család de facto arra van ítélve, hogy együtt éljen valakivel, aki nem mehet el otthonról, még csak nem is vásárolhat, és aki olykor rendkívül frusztrált. Úgy látszik, hogy ezek a tényezők fokozzák a családra nehezedő nyomást, és családi viszályokat szítanak. Ebből a társadalmi környezet romlása ered, amelyben az elítélt él, és végső soron a bűnismétlés veszélyének növekedése is. Bőségesen vannak a szabadságvesztés büntetéseknek olyan alternatívái, amelyek már bizonyítottak, különösen a közérdekű munkavégzés, a büntetőjogi közvetítés (mediáció), és a feltételes szabadon bocsátás. A döntő kérdés itt az, hogy vajon az elektronikus felügyelet megfelelő és hatékony intézkedés-e a polgár biztonsága és a bűnelkövető társadalomba való újbóli beilleszkedése szempontjából. A gyakorlatban az elektronikus felügyelet ezen kívül általában egyszerű ellenőrzésre korlátozódik, bármilyen aktív és önkéntes együttműködés bűnelkövetőtől való elvárása nélkül, és felveti a módszer hatékonyságának kérdését a bűnelkövető magatartására gyakorolt hatását, vagy a kriminogén elemek kiküszöbölését illetően. Egyenlőtlen-séget is szül. Azok, akik tágas és kényelmes otthonokban élnek, kedvezőbb helyzetben vannak. Sőt, ez az intézkedés a hajléktalanokra nem is alkalmazható. Következésképpen, a tanulmány óva int az elektronikus felügyeleti rendszer elsietett bevezetésétől. Ez

a rendszer hangsúlyozhatja a büntető igazságszolgáltatási rendszer szívóhatását, és erősítheti a repressziót.

Az elektronikus felügyelet „ígéretei” – vagyis a technológiai hatékonyság és a költségcsökkentés (egy napi elektronikus felügyelet körülbelül 8,5 euróba kerül, a börtön mintegy 135 eurójával szemben), a büntetés-végrehajtás túlszűfoltóságának csökkenése és a büntetés „humanizálása” – szemben állnak a megfontolt javaslatokkal. „Napjainkban, amikor oly nagy jelentőséget tulajdonítunk a szabadságnak, az emberi jogok maradéktalan érvényesülésének, különös gondossággal, körültekintéssel kell eljárunk a személyi szabadság elvonásakor.”¹⁶

A folyamatosan növekvő börtönnépesség ellenére az elektronikus felügyelet intézkedés igénybevételének erősödése nem kérdőjelezhető meg.

Bár tagadhatatlan, hogy az elektronikus felügyelet segít elkerülni a rövid szabadságvesztés büntetések számos hátrányát, és számos tanulmány kimutatta, hogy az intézkedés képes csökkenteni a bűnismérlést, meg kell állapítanunk, hogy az elektronikus felügyeletről nem készült egyetlen mélyreható értékelés sem, és egyáltalában nem kaptunk választ az alábbi kérdésekre, amelyeket felvet:

- a meghatározott időbeosztás szigorú megtartásának követelménye nem számol a mindennapi élet különféle váratlan eseményeivel (késés a tömegközlekedésben stb.), és nagyon nehezen igazítható számos szakmai tevékenységhez (önálló vállalkozók, építőipari szektor, vagy vendéglátóipar), olyannyira, hogy végeredményben erős szorongás forrása lehet az elítélt számára;
- a szigorú időbeosztás tiszteletben tartása is az elítélt társadalmi kapcsolatainak elvesztéséhez vezethet, amennyiben arra kényszerül, hogy lemondja a társadalmi élettel járó meghívásokat (vacsora a munkatársakkal, családi ünnepek, stb.), még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy egyértelműen kevésbé deszocializáló, mint a börtön;
- az elektronikus felügyeletnek lehetővé kell tennie többek között, hogy az elítélt kereső tevékenységet folytasson. Megjegyzendő azonban, hogy számos elítélt számára súlyos terhet jelent, hogy bevallja munkaadójának, hogy ilyen intézkedés hatálya alatt áll. Mégsem lehet azonban eltitkolnia;
- az intézkedés rendkívül tolakodó jellege az elítélt és hozzátartozói életébe;
- az intézkedés által keltett feszültség, anélkül azonban, hogy megengedné a fogvatartott „lazítását”, mert nem mehet ki, hogy „tegyen egy kört a háztömb körül”, és „kiengedje a feszültséget”;
- igazolások megszerzése az elítélt minden egyes tevékenységéhez. Ebben a megközelítésben ugyanis sportklubba, esti tanfolyamra, vagy kórusba való beiratkozás nem elég, mert nem bizonyítja az egyes tevékenységekben való aktív részvételt;
- az elektronikus felügyeletet a börtönnél „olcsóbb”-ként mutatják be, nincsenek azonban egyértelmű számadatok. Egyébként, még ha rendelkezésre állnának is ilyen statisztikák, nem vennék figyelembe az intézkedés megkezdése miatt keletkezett laterális költségeket, továbbá az ismételt büntetés-végrehajtási intézetbe vétel kiadásait;

¹⁶ VISNYEINÉ JUHÁSZ ZSUZSANNA: *Gondolatok az előzetesről. Hónapok helyett napok?* Börtönügyi Szemle. 1997/3. szám 27. p.

- az elektronikus felügyelet felszerelése (a doboz és a karperec ára 4.800 euró), nem tulajdona az Elektronikus Felügyelet Nemzeti Központjának, azokat magáncégektől bérlik.
- A pontos időbeosztás előírása, és az elítélt arra kötelezése, hogy minden időbeosztás-változtatásához igazolásokat mutasson be, „inkább akadály, mint ugródeszka a társadalomba való újbóli beilleszkedéshez”.

Az elektronikus felügyeletről szóló vita úgy tűnik, lebénult, egyrészt „a műszaki tárgy iránti csodálat” miatt, másrészt pedig azért, mert az elektronikus felügyelettel módszeresen „a börtönnel való összehasonlítási viszonyban” foglalkoznak, ezért tehát irgalmasabbnak, enyhébbnek tekintik, ami lehetővé teszi azoknak a hátrányoknak a figyelmen kívül hagyását, amelyekkel mégis együtt jár.¹⁷

Megállapították, hogy az elektronikus felügyelet nem váltotta be ígéreteit a börtön népesség csökkentésében, amely folyamatosan növekszik (supra). Vannak, akik arra a veszélyre mutatnak rá, hogy az intézkedés része a büntetőjog-fogalom alatt ismert kiterjesztés jelenségének: olyan személyekre is alkalmazható lenne, akik jelenleg semmiféle ellenőrzés alatt sem állnak, és akikre viszont pénzbüntetés lenne kiszabható, a végrehajtás felfüggesztése, vagy próbára bocsátás intézkedése lenne alkalmazható.

A büntetőjogi háló ilyen irányú kiterjesztése különféle módzatok szerint nyilvánulhat meg:

- a rövid idejű szabadságvesztés büntetések végrehajtását foganatba veszik, utána pedig elektronikus felügyeleti intézkedés felé orientálják: az elektronikus felügyelet ennél fogva lehetővé teszi azoknak a büntetéseknek a végrehajtását is, amelyeket helyhiány miatt nem hajtanának végre;
- a tapasztalat azt mutatja: egyes próbára bocsátási bizottságok mindinkább hajlanak arra, hogy módszeresen szabadságvesztés másodlagos büntetést kérjenek a közérdekű munka büntetés teljes, vagy részleges végre nem hajtása helyett, az érintett pedig nem vonul börtönbe, hanem elektronikus felügyelet alá fogják helyezni;
- a büntetés-végrehajtási bíróság megköveteli, hogy az elítélt feltételes szabadon bocsátásban részesítése előtt elektronikus felügyelet átmeneti intézkedést töltsön: következménye a büntetőjogi háló kiterjesztése, mert emiatt késik, vagy akár megtagadásra is kerül a feltételes szabadon bocsátás azokban az esetekben, amelyekben az elektronikus felügyelet végrehajtása problémás lenne, noha a két eszköz teljesen különböző logikákon nyugszik.

Tagadhatatlan viszont, hogy az elektronikus felügyelet lehetőséget ad társadalmunk nyomomkövethetőség-igényének kielégítésére, állandó ellenőrzés alatt tartva a bűnelkövetők egy részét.

A rövid idejű büntetések állítólagos „végre nem hajtása”, vagy az elektronikus felügyelet alkalmazása a három év, vagy annál rövidebb büntetések végrehajtása végett, nem hozta meg a börtönök kiürítésének várt eredményét, sőt, ellenkezőleg.

¹⁷ M. S. DEVRESSE: „La surveillance électronique provoque un brouillage des pistes dans la dynamique de contrôle”/”Az elektronikus felügyelet eltünteti a nyomokat az ellenőrzés dinamikájában”. J.D.J. 311. szám. 2012. 1. 23. p.

Jogos kétségeink lehetnek azt illetően, hogy a rendszer „dehumanizálása” elősegíti az elítéltek deklasszáldását (társadalomból való kiszorulását). Míg az olyan intézkedések, mint például a feltételes szabadon bocsátás, az önálló közérdekű munkavégzésre kötelezés, a felfüggesztés, a próbára bocsátás társadalmi befektetéseket igényel az elkövető rehabilitációjába különféle közreműködők révén, az elítéltnak felügyelet alatti, egyszerű „kikapcsolása” magára hagyja problémáival.

A büntetés célját tekintve most már senki sem kételkedik abban, hogy a büntetés végső céljának az elítéltnak abba a társadalomba való újbóli beilleszkedésének kell lennie, amelynek tagadhatatlanul részét képezi.

A büntetőjogi rendszereknek szembesíteniük kell állampolgáraikat saját felelősségükkel. Egyetlen büntetőjogi szankció, büntetés-végrehajtási jogi intézmény sem nélkülözheti a humanizációt, hogy ő van az emberért és nem fordítva.